

TELEVISIO JA TYÖLÄISTEN ELÄMÄNTILANNE

dieter prokop

Kääntäjän kommentti

Tilanpuutteen vuoksi Prokopin esitelmää on valitettavasti jouduttu melkoisesti lyhentämään. Pois on jätetty tiedotustutkimuksen oppihistoriaa valikoivasti tematisoiva alkujakso, jossa Prokop kaivaa tiedotustutkimukselle tyypillisen instrumentaalisen tutkimusotteen juuria aina LeBonin konservatiivisesta massapsykologiasta asti.

Sen jälkeen kun moderni joukotiedotustutkimus oli selvittänyt välinsä avoimesti konservatiivisen massapsykologian kanssa, instrumentaalisuus tiedotustutkimuksessa näyttää vaikuttavan Prokopin mukaan ennen kaikkea tutkijoiden hyväntahtoisena valistusintressinä sanomien perillemenon esteiden tutkimiseen. Samalla ollaankin ajauduttu vanhan stimulus-response -psykologian tutkimusasetelmaan: ongelmana on, miksi ärsyke ei saa aikaan toivottua informatiivista responssia "vastaanottajissa".

Toiseksi Prokop peräänkuuluttaa tiedotustutkimuksessa melko vähälle huomiolle jäänyttä kerrostumaspesifiä tutkimusotetta - liekö se aikoinaan painunut "mielipidejohtajien" ominaisuuksien analyysin varjoon. Suuri osa tiedotuksen "perillemeno" koskevasta tutkimuksesta tuntuu pitävän kunnia-asianaan tulosta yleistettävyyttä kaikkiin "vas-

taanottajiin". Prokop sitävastoin pyrkii esitelmässään avaamaan näkökulmaa kerrostumaspesiifiin - lähinnä teollisuustyöväestön mutta itse asiassa yleisemminkin palkkatyöläisten, sillä monin paikoin esitelmässä rajat osoittautuvat liukuviksi - tutkimukseen, jonka lähtökohtana on kulttuuriteollisuuden asema ihmisten elämäntilanteessa ja kokemusmaailmassa.

Uses & gratifications-tutkimus merkitsi instrumentalistisen tutkimusasetelman ensimmäistä laajamittaista murtumaa, jonka kriittisestä analyysistä Prokop siirtyy esitelmänsä varsinaiseen tematiikkaan: analyysiin joukotiedotuksen asemasta työväestön elämäntilanteessa. Prokop ei tyydy arkitietoisuuden "johtamiseen" vaan pyrkii rohkeasti pidemmälle, olemassaolevaa empiristä tutkimusta hyödyntäen käymään käsiksi niihin työväestön elämäntilanteen määreisiin, jotka nostavat television keskeiselle sijalle vapaa-ajassa sekä hahmottamaan tältä pohjalta television saamia merkityssisältöjä. Painotus on siten arkielämän fenomenologisten ulottuvuuksien analyysissä. Esityksen alustavasta luonteesta johtuneen esityksen hieman impressionistinen sävy.

Tuomo Sauri

TIEDOTUSTUTKIMUKSEN INSTRUMENTAALINEN INTRESSI JA SEN KRITIIKKI

Instrumentaalinen intressi on tiedotustutkimuksen valtasuunnille tunnusomainen, sanomien vastaanoton tarkastelussa keskittään sanoman perillemenon esteisiin. Keskeisiksi mielenkiinnon kohteiksi muodostuvat sanomien perillemenon vahvistamisen tai heikentämisen rakenteelliset edellytykset. Ei juuri uhrata huomiota siihen, mitä vastaanottajat todellisuudessa itse kokevat ja minkälaisia nämä kokemukset ovat tai mitä ristiriitoja ja jännitteitä niihin sisältyy.

Instrumentaaliseksi kutsun vanhaan stimulus - response -malliin perustuvia tiedotustutkimuksen suuntauksia. Niissä tarkastellaan vastaanottajia vaikutuskohteina ja ärsykkeenä on jokin sanoma, jonka vaikutusta tosin modifioivat väliintulevat muuttajat.

Kuitenkaan ei voida jättää mainitsematta joitakin vuosia sitten noussutta "uses and gratifications approach" tutkimussuuntausta. Se on hakenut vaikutteita toiminta- ja systeemi-teoriasta ja on omaksunut niistä toiminnan intentionaalisen luonteen ja näyttää siten ottavan huomioon sanomien vastaanottajien omat tarpeet. Uses and gratifications-tutkimus merkitsee irtautumista instrumentalistisesta tutkimusotteesta. Se korostaa, että lähtökohtana on toimiva yksilö, hänen odotustensa ja odotushorisonttiensa huomioiminen. Hertha Sturm (1976) puhuu tässä mielessä jopa sanomia manipuloivista vastaanottajista ("manipulation durch die Rezipienten").

Uses and gratifications-lähestymistavalla on vahva edustus

amerikkalaisessa (esim. Blumler), englantilaisessa (esim. McQuail), israelilaisessa (esim. Katz) ja ruotsalaisessa (esim. Rosengren ja Windahl) tiedotustutkimuksessa. Tutkimuskohteena on tiedotusvälineiden merkitys vastaanottajille. Tiedotusvälinekulutus käsitetään tällöin interaktiiviseksi prosessiksi. Lähestymistavan tuottamissa empiirisissä analyyseissä ei ole kuitenkaan edetty kovin pitkälle tiedotusvälineiden erityisten hyötyefektien erittelyssä. Tutkimustulosten mukaan tiedotusvälineet tarjoavat orientaatioapua, emotionaalista turvallisuutta, strukturoivat päivän kulkua jne. Tällaiset tulokset jäävät kuitenkin pintailmiöiden kuvauksiksi.

Itse asiassa kysymys on siitä, mitä tarvedispositioita, fantasioita ja kokemuksia vastaanottajat projisoivat kulttuuriteollisuuden tuotteisiin, mitä ristiriitaisuuksia tuotteisiin projisoituihin kokemuksiin sisältyy ja kuinka tuotteet, erityisesti suosituimmat niistä, "tarttuvat" kokemuksiin ja niiden ristiriitaisuuksiin ja kuinka ne "ratkaisevat" nämä ristiriitaisuudet tai hyödyntävät niitä. Näitä kysymyksiä ei ole juuri perusteellisemmin käsitelty uses and gratifications-lähestymistavassa.

Gratifikaation käsite on melko ongelmallinen ja joukkotiedotuskulutukseen sisältyvä pakonomaisuuden momentti jää vaille huomiota. Käyttöjä ja gratifikaatioita ei selvitetä sisällöllisesti. Katzin, Blumlerin ja Gurevitchin (1973 ja 1974) yritys luetteloida sosiaaliset ja psyykkiset tarpeet tuo mieleen Herbert Spencerin koulukunnan soiaalidarwinistisen vaistopsykologian vanhat tarveluettelot

(esim. L.L. Bernard).

Epäinstrumentaalinen tutkimusintressi merkitsee tarkastelukulmaa, jossa vastaanottajia ei pidetä vain vaikuttamisen kohteina vaan kokevina ja tilanteensa kokemiseen ja tulkintaan yhteiskunnallisen tilanteensa perusteella eri tavoin kykenevinä ihmisinä. Epäinstrumentaalinen intressi merkitsee siten sen kysymyksen tutkimista, minkälainen identiteetti olemassaolevien yhteiskunnallisten rakenteiden ehdoilla muotoutuu ja minkälaiset ristiriidat siinä ilmenevät.

TYÖLAISTEN TIETOISUUS JA PRIVATISOITUMINEN: TUOTTAJATIETOISUUDEN KATOAMINEN

Yhteiskuntatieteissä luokkia ja kerrostumia tarkastellaan usein "luonnontieteellisesti". Erottelut tehdään määrättyjen kriteerien kuten tulojen, koulutuksen, ammatin, sosiaalisen arvonannon tai tuotantovälineiden omistuksen/omistamattomuuden mukaan. Tuskin sanon mitään uutta, kun totean että luokan käsite merkitsee tällaisten faktojen lisäksi jotain enemmän: oman aseman tiedostamisesta nousevan poliittisen joukkoliikkeen mahdollisuutta ja taistelua yhteiskunnan ja tuotannon järkevän organisaatiomuodon puolesta. Teollinen työ, siinä syntyvät työkokemukset muodostavat Marxilla palkkatyöläisten yhtenäisen toimintapotentiaaliperustan. "Luokka" tarkoittaa tässä mielessä oppimisprosessia. Luokan käsitettä ei saa irroittaa luokan omasta, vaikka kehittymättömästäkin tietoisuudesta ("Klasse für sich"). Luokan käsite on mielekäs vain silloin kun siihen sisältyy tietoisuus aktiivisena ja toiminnallisena elementtinä.

Muutoin luokan käsite jähmettyy positivistiseksi kaavaksi, sosiaalisen stratifikaation teoriasa käytettävien luokitusten yhdeksi muunnokseksi.

Marxin ja Engelsin mukaan työläisten tietoisuus nousee kokemuksista tuotantoprosessissa ja omistuksettomuus immunisoi työläiset porvarillisen ideologian suhteen. Mutta Marx ja Engels analysoivat työväenluokan ensimmäisen sukupolven tilannetta. Työläiset olivat tietoisia asemastaan tuottajina (Produktionsbewusstsein) ja he olivat immuuneja porvarillisen ideologian suhteen, mutta tällä tilanteella oli juurensa esiteollisessa tuotantotavassa, tuotannon käsityöläismäisyydessä, talonpoikien ja käsityöläisten vanhassa itseriittoisuudessa. Tästä selittyy myös epäluulo kulutusta kohtaan.

Modernin työläisen mahdollisuus oman tilanteen reflektioon on entistä uhanalaisempi, varsinkin kun enää ei ole olemassa sellaista työväenluokkaa joka täyttäisi Marcusen (1973) esittämät työväenluokan kolme kriteeriä. Niiden mukaan työväenluokka on luokka, joka yksin kykenee pysäyttämään tuotantoprosessin (1); joka muodostaa väestön enemmistön (2); ja joka koko olemassaolollaan esittää olemassaolevan yhteiskunnan logiikan ristiriitaisuuden ja on sen negaatio. Kun kapitalismin kehitys alistaa yhä laajemmat väestönosat pääomasuhteelle, kyse ei ole vain palkkatyöläisten määrällisestä lisääntymisestä vaan itse tuottavan työn luonteen muuttumisesta.

Mitä tekemistä edeltävällä on työläisten vapaa-aikafäärin identiteettiä muovaavien rakenteiden kanssa?

Ferdynand Zweigin (1952 ja 1962) sekä Goldthorpen, Lockwoodin, Bechoferin ja Plattin (1968) sittemmin klassisiksi muodostuneet empiiriset tutkimukset nk. uusista työläisistä - enemmän tai vähemmän automatisoitujen tai teknistyneiden teollisuudenalojen uusissa nukkumalähiöissä asuvista ammattityöntekijöistä - toivat esiin sen osittain yllättävänkin tosiasian, että työläiset suhtautuvat työhönsä ja myös ammattiyhdistyksiinsä instrumentalistisesti. Toisin kuin vielä osalla Popitzin, Bahrtin, Juresin ja Kestingin (1957) tutkimuksen työläisistä heidän identiteettinsä ei enää ole sidoksissa ammatissa suoriutumiseen. Instrumentaalinen suhtautuminen merkitsee, että työhön ei enää suhtauduta erityisenä ammattina vaan työnä ylipäänsä ("job") ja ammattiyhdistys koetaan puhtaasti palkkapoliittisten intressien ajajaksi. Lisäksi mainitut tutkimukset toivat esiin privatisoitumistendenssin: vetäytymisen pois kaikilta niiltä toiminta-alueilta, jotka muodostavat nk. "proletaarisen julkisuuden" (ks Negt/Kluge 1972) alueen. Tosin Saksassa työläisten nk. vapaa-ajan toiminnat oli organisoitu "ylhäältä päin". Organisoijina toimivat aluksi työväen valistamisyhdistykset, joita porvaristo johti ja kontrolloi, ja sittemmin sentralistisesti organisoituneet puolueet, jotka organisoivat esimerkiksi työläisurheiluliikkeen.

Sitävastoin Englannissa proletaarinen julkisuus oli tosiasiallisesti syntynyt "alhaalta päin", työläisten itseorganisaation tuloksena. Vapaa-aika on tällöin osa sitä yhteistä elämäntilannetta, joka pohjaa asuin-

alueen kiinteisiin naapuruus- ja ystävyys-suhteisiin, yhteiseen ammattiyhdistystoimintaan sekä yhdessä koettuihin ja muistoissa eläviin tapahtumiin, johon sisältyvät yhtäläillä lakot kuin paikallisten työväensoittokuntien ja jalkapalloseurojen juhlatkin. Idyllejä maalailematta kyseessä oli joka tapauksessa spesifi proletaarinen elämäntilanne.

Vapaa-ajan toiminta kerhoissa ja urheiluseuroissa muodosti elimellisen osan paikallisyhteisön elämää ja esimerkiksi jalkapallootteluihin sisältyi aina myös poliittinen komponentti. Toiminta työväestön subkulttuurin puitteissa merkitsee solidaarisuuden ja mielihyvän kokemista ja omien kykyjen kehittämistä yhteisön muodostaman yleisön edessä.

Privatisoituminen merkitsee juuri vetäytymistä pois näiden proletaarisen julkisuuden muotojen piiristä, toisin sanoen vetäytymistä aktiivisesta ammattiyhdistystoiminnasta, työväenyhdistyksistä, kapakasta ja kerhosta. Privatisoituneeseen elämäntapaan kuuluvat sukulais- ja naapurivierailut, kodin korjaus- ja kunnostustyöt sekä yleensäkin kotikeskeinen vapaa-ajanvietto, johon kuuluu ennen kaikkea television katselu. (Perheenemännät yhdistävät television katseluun useimmiten jonkin hyödyllisen askareen kuten esimerkiksi käsitöitä.) Robert Dubinin (1955) mukaan kolmella neljästä amerikkalaisesta teollisuustyöläisestä työ ja työpaikka eivät kuulu keskeisimmiksi koettuihin elämänintresseihin. Tutkimuksen vastaajista 90% mainitsi vapaa-aikafääriin sosiaaliset kontaktit tärkeimmiksi primäärikontakteikseen.

Ferdynand Zweig on analysoinut privatisaatiota molemmissa

tutkimuksissaan kuudesta englantilaisesta eri aloja edustavasta teollisuuslaitoksesta (1952 ja 1962). Hän kirjaa tutkimuksissaan turvallisuudentarpeen kasvun, lisääntyvän mielenkiinnon statussymboleihin - tämä on korvannut aiemman omaisuuteen siinänsä kohdistuneen halveksunnan -, paikallisyhteisön - siis proletaarisen julkisuuden - hajoamisen ja kasvavan perhekeskeisyyden. Myös tässä televisiolla on huomattava osuus. Zweig on osoittanut kuinka tämän kehityksen myötä myös naapurikontaktit supistuvat; eikä vähiten naisten työssäkäynnin vuoksi, kun naisillakaan ei enää ole aikaa naapureilleen. Muita tekijöitä ovat pienperheiden vähentyneet naapurikontaktit, uusien asuinalueiden väestön epähomogeenisuus ja auton sekä television merkityksen kasvu. Näin työläiset vastasivat: "Television katselu on kiinnostavampaa kuin naapureiden kanssa seurustelu", tai: "Kotiin tuppautuvat naapurit rajoittavat omaa vapautta ja yksityiselämää".

Viikonlopun vapaa-aika vietetään lähes yksinomaan perhepiirissä. (Tämähän ei koske pelkästään työläisiä.) Renate Waldin (1966) teollisuustyöntekijöiden yksityiselämää käsittelevän tutkimuksen mukaan lähes kaikki työläiset ovat siinä mielessä television suurkuluttajia, että televisio on keskeytyksettä auki lähes koko illan. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että joku katsoisi sitä koko ajan.

Joukkotiedotusvälineet ja erityisesti televisio muodostavat privatisoitumisen tärkeän, miltei tärkeimmän komponentin. Tämä tulee esiin kaikissa empiirisissä tutkimuksissa. Siksi on tärkeää tutkia tarkemmin televi-

sion vaikutusta jaerityisesti siitä, mitä hyötyä ja minkälaisia identiteetin rakennusaineita joukkotiedotuskulutuksesta saadaan.

TYÖLÄISTEN TIEDOTUSVÄLINESIDONNAISUUDEN REKANTEELLISIA EDELLYTYKSIÄ

Privatisoitumista ei pidä käsittää objektiivisten yhteiskunnallisten suhteiden yksinkertaiseksi heijastukseksi, esimerkiksi työväenluokan poliittisten ja ammattillisten järjestöjen vallan puutteen heijastumaksi. Kyse ei ole objektiivisen tilanteen suorasta heijastuksesta, jonka subjektiiviset ulottuvuudet eivät kaipaa tarkempaa selvitystä. Erityisesti vapaa-aikasfäärin yhteydessä on totuttu puhumaan "pakoista": työvoiman uusintamispakosta, kulutuspakosta. Tällaisille yhteiskunnallisten suhteiden luonteesta loogisesti johdetuille käsitteille ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista löytää empiirisiä referenssejä toiminnan ja psyyken mekanismeista.

Vapaa-ajan toiminta ei ole tosiasiallisesti työvoiman kuuliaista uusintamista. Tarkoitus ei ole tässä kuitenkaan setviä nk. prioriteettiongelmaa, jonka perusta Zweigin, Goldthorpen ym. sekä Kernin ja Scumannin (1970) tutkimusten sekä myös Braunin ja Fuhrmannin (1970) toimihenkilötutkimuksen mukaan epäilemättä piilee työn teknostruktuurissa tietoisuutta muovaavana momenttina. Myöskään ei ole tarkoitus todistella privatistisen asennoitumisen edellyttämän "vapauden valtakunnan" reaalista näennäisyyttä ja "johtaa" sitä työn struktuurista, työn ja vapaa-ajan tiukasta eroamisesta ja puuttuvista artikulaa-

tiomahdollisuuksista julkisuuden alueella. Tämän tutkimustematikan puitteissa haluaisin selvittää, missä määrin joukkotiedotusvälineet vaikuttavat jo konstituoituneen tietoisuuden muovautumiseen ja tutkia erityisesti television funktiota tässä prosessissa. Haluaisin myös välttää instrumentalistista työläisten mobilisaatio- ja ammattiyhdistysorientaatioperspektiiviä. Tarkoitus ei ole tutkia "ylhäältä päin" työläisiä objekteina organisoitumisvalmiuden kannalta vaan tuoda esiin se, mitä voidaan kutsua työläisten elämäntilanteeksi (Lebenszusammenhang) ja analysoida, miten siihen sisältyvät ristiriitaisuudet ilmenevät televisio-ohjelmien seuraamisessa.

Esityksen selkeyden kannalta lienee syytä tarkastella erikseen työläiset television ääreen sitovia yhteiskunnan rakenteellisia aspekteja ja itse tämän sidonnaisuuden komponentteja, toisin sanoen sosiaalipsykologisia aspekteja.

YHTEISKUNNAN RAKENTEeseen LIITTYVÄT ASPEKTIIT

Työläisten vapaa-aikakäyttämisen tärkein edellytys, johon on jo viitattukin, on työpaikkasructuuri, erityisesti teknistyneen työprosessin psyykelle asettamat lisääntyneet vaatimukset. Nämä lisäävät rentoutumisen ja "irrottautumisen" tarvetta.

Myös työläisten käytettävissä olevien resurssien yleinen niukkuus kuuluu niihin rakenteellisiin tekijöihin, jotka ohjaavat työläisiä televisioruutujen eteen. 13-20-vuotiaat työläisperheiden nuoret eivät ole kiinnostuneita televisiosta ja katselevat sitä vähän. Mutta heti perheen perus-

tamisen jälkeen televisio saa keskeisen roolin vapaa-ajan käytössä.

Rakenteellisista tekijöistä johtuu myös kaikkien mainittujen tutkimusten ja erityisesti Renate Waldin tutkimuksen vahvistama työläisten suhteellinen koteloituminen, naapuri- ja sukulaiskontaktien rajoittuminen. Koteloituminen johtuu esimerkiksi siitä, että koti ei ole edustuskunnossa eikä ole riittävän hieno; toisin sanoen se ei vastaa uusimpia kulusstandardeja.

Rakenteellisista seikoista juontuu myös vaihtoehtoisten vapaa-ajan viettotapojen tosiasiallinen puuttuminen tai olemassaolevien vaihtoehtojen huomiotta jääminen.

Edelleen rakenteellisten muutosten seuraukseksi voidaan lukea kaikissa edellä mainituissa tutkimuksissa havaittu perheensäisten auktoriteettisuhteiden muutos, isän auktoriteetin heikkeneminen toveruuteen perustuvien roolinormien vahvistumisen myötä. Tämä muutos ei ole luonnollisestikaan tapahtunut ilman huomattavia konflikteja. Näin syntyy myös tarve sellaiseen välineeseen, joka pienentää konfliktivaaraa vetäessään mahdollisen konfliktin osapuolten huomion toisaalle ja antaa heille muuta ajateltavaa. Zweig on havainnut, että televisio torjuu sitä aviopuolisoiden elämän mykkyyttä ja tyhjyyttä, jonka täytyy erottaa heidän kotielämänsä jyrkästi muusta elämästä.

Tässä on suppeasti esitetty niitä yhteiskuntarakenteesta juontuvia tekijöitä, jotka saavat aikaan työläisten runsaan ja säännöllisen television katselun. Seuraavassa luvussa käsitellään television katselun sosiaalipsykologisia ulottuvuuksia. Miksi televisio kiehtoo työväestöä? Mitä

merkityksiä sillä on? Mitä merkityksiä se heille välittää?

TYÖLÄISTEN ELÄMÄNTILANNE JA TELEVISION "MERKITYS" TYÖLÄISTEN IDENTITEETILLE

Kun tarkastellaan, mitä merkityksiä televisiolla on empiiristen tutkimustulosten mukaan työläisille, saadaan esiin seuraavat "merkityssyndroomat"

1. Ajankohtaisuus
2. Virallisuus
3. Toverillisuus
4. Selkeys ja jäsenyntyisyys
5. "Kontrolloitu ylijäämä".

1. Ajankohtaisuus

Television alkuaikoina ja yhä edelleenkin työläiset pitävät televisiota jonkinlaisena nykyajan ihmelaitteena (Glick & Levy 1962). Se muodostaa - tässä referoin empiirisiä tutkimuksia - tärkeän tietokanavan ilmiöihin, joiden yhteinen nimittäjä on ajankohtaisuus. Televisio näyttää uusimman ja ajankohtaisimman ja se on tosiasiallisesti eräänlainen "ikkuna maailmaan". Erityisesti tämä pätee työläisäitien kohdalla. Heille ajankokaisuus muodostaa tärkeän identiteettikonstituution ulottuvuuden muutenkin kuin television välittämänä. Rainwaterin, Colemanin ja Handelin (1959) USA:n osalta edustavan tutkimuksen mukaan työläisäidit etsivät ajankohtaisuudesta mahdollisuutta muuttua, pysyä ajan tasalla ja luoda itselleen uusi identiteetti. Muodista mennyt torjutaan ja uutta ihailaan kriittikittömästi, kriittikittömästi sikäläkin, että niukat resurssit pakottavat usein jättämään huomiotta laadulliset aspektit ja tyytymään vakavaraisuuden puh-

taasti ulkonaisiin tunnusmerkkeihin ja aidon korvikkeisiin - esimerkiksi viilupinnoitettuihin kalusteisiin.

Sosiaalipsykologisesti tarkasteltuna ajan tasalla oleminen merkitsee ennen kaikkea toimeentulon varmuutta ja hyvinvointia - juuri sitä mitä odotetaan keskimääräiseltä sosiaaliselta asemalta. Samalla uuteen ja ajankohtaiseen sisältyy aina rutiinien murtamisen ulottuvuus. Rainwaterin ym. tutkimat työläisäidit sanovat olevansa kyllästyneitä elämän rutiininomaisuuteen mutta kuitenkin he pitävät jäykästi kiinni näistä rutiineista. Uusi ja moderni tarjoaa ainakin näennäisen mahdollisuuden murtautua ulos arkielämän rutiineista. Televisio on tässäkin tärkeä väline. Modernisuuteen, kulloinkin uusimpaan kulutustarjoukseen tai uusimpaan muotiin takertumisen moralisoiva hylkääminen vie harhaan. "Katkoksen"- (Lefebvre) ja vaihtelunhalu merkitsee aina toivoa, toteutumaton tosin.

2. Virallisuus

Tällä ulottuvuudella on kiinteä yhteys edelliseen. Ajankohtaisen julistajana merkitsee televisio työläisille - sekä ammattitaidottomille että ammattityöntekijöille - enemmän kuin muille kerrostumille virallista instituutiota, joka jakaa tietoa valtasuhteista. Valtasuhteet hahmottuvat television kautta lähinnä henkilösuhteiksi. Poliitikkojen ja muiden yhteiskunnallisesti tärkeiden ryhmien edustajien esiintyminen tv-ruudussa osoittaa työläisille, että kaikki on ennallaan ja valtasuhteet entisellään. Tässä on varmasti eräs tärkeä ja tutkimuksessa melko vähälle huomiolle jäänyt syy siihen, että televisi-

ota pidetään jatkuvasti auki ja että 70-80 % kaikista henkilöistä, jotka seuraavat television uutis- lähetyksiä säännöllisesti, on käynyt vain kansakoulun. Keski- koulun käyneet ja ylioppilaat tai korkeakoulututkinnon suorittaneet muodostavat vain noin 20 % uutis- lähetyksiä säännöllisesti seura- vista (Frank 1975). Kuitenkaan ei pidä unohtaa, että televisio on monessa mielessä "keski- luok- kainen" instituutio. Sen käyttä- mät hahmotus- ja esitystavat sa- moinkuin televisiossa esiintyvät ihmiset edustavat lähinnä keski- luokkaa. Työläisväestössä tämä aiheuttaa ilmiön, jota Elisabeth Noelle-Neumann (1973 ja 1973b) on kutsunut hiljaisuusefektiaksi (silence-effect): Vaietaan, koska oma mielipide ei ole yhdenmukai- nen hallitsevan mielipiteen kans- sa joka on usein keskiluokan mie- lipide. Mutta tämä ei merkitse oman mielipiteen, oman preferens- sistrukturin eikä omien ennako- luulojen syrjään työntämistä psyy- kessä. Ne kyllä säilyvät mutta eivät artikuloidu. Television "virallisuudella" on funktiona valtasuhteiden, so. vallan fakti- suuden, osoittaminen työläisille; on jo sattunut että uutistenluki- jaa on luultu liittokansleriksi. Otoksuttavasti televisio apatisoi yhtäläillä kuin Lipsetin (1960) mukaan parlamentaaris-poliittinen prosessi apatisoi työläisiä.

3. Toverillisuus

Personalisointi ei rajoitu vain politiikan alueelle. Herbert J. Gans (1974) on osoittanut, että myös iskelmätahtiin ja sarjafil- mien pääroolien esittäjiin suh- taudutaan kuin hyviin tuttaviiin tai oikeastaan sukulaisiin, jot- ka aina uudelleen piipahtavat vieraisille.

Tärkeällä sijalla työläisten preferenssistrukturissa on jal- kapallo ja tällöin tietysti laa- jemmin penkkiurheiluna kuin ak- tiiviurheiluna. Vain harvat työ- läiset kuuluvat urheiluseuroihin. Mutta penkkiurheiluna on jalka- pallo erittäin suosittua ja jal- kapallo-ottelut kuuluvatkin tele- vision seuratuimpaan ohjelmistoon erityisesti työväestön ryhmässä mutta myös muissa katsojaryhmis- sä. Eläytyminen urheilutapahtu- maan niin katsojana stadionilla kuin kotona television äärellä on käytännössä BRD:ssä työväestön yleisin vapaa-ajan harrastus. Myös seurapeleihin, esimerkiksi korttipeleihin, osoitetaan aitoa mielenkiintoa. Renate Waldin (1966) tutkimuksen teollisuustyö- läiset uhraavat tuntikausia vapaa- ajastaan seurapeleihin (ja huo- lehtivat pelaamisen ohessa lap- sista ja kotieläimistä), sekä ot- teluiden ja myös tietokilpailujen seuraamiseen televisiosta. Jouk- kuelajeihin verrattuna yleisurhei- lun suosio on merkittävästi vä- häisempää.

Myös tässä on kyse normiraken- teen joidenkin osien vahvistumi- sesta ja toisten kuihtumisesta. Esimerkiksi jalkapallo-ottelujen katsojat saattavat hahmottaa ot- telun dikotomisena ystävä-vihaol- linen -suhteena. Syntyy pohjim- miltaan agressiivinen tunne voi- man ja ryhmään kuulumisen itseis- arvoisuudesta. Näin syntyvä me- henki muodostaa vanhan (proletaa- riselle julkisuudelle tunnusomai- sen) solidaarisuuden jäänteiden. Samalla pelin sääntöjen täsmälli- syys ja mahdollisuus pelaajien te- kemien ratkaisujen arvioimiseen mahdollistavat sellaisen asiantun- temuksen kehittymisen, jonka poh- jalta katsoja itse voi päätellä tehtiinkö pelitilanteessa oikea ratkaisu. Oikeat ratkaisut ja

"töppäilyt" paljastuvat välittömästi.

Lisäksi "nousevat tähdet" tarjoavat samaistumismahdollisuuden. Tässä suhteessa jalkapallotähdillä on sama funktio kuin iskelmätähdilläkin, sillä useimmat jalkapallotähdet ovat itsekin lähtöisin työväestöstä.

Kuitenkaan ei voida sanoa, että työläiset ehdoitta omaksuisivat samaistumismalleja tähdiltä. Tähtien roolit ja elämä hyväksytään mutta heiltä myös edellytetään erästä tärkeää seikkaa, nimittäin imagon selkeyttä, ennenkaikkea sukupuoliroolien osalta. Heidän täytyy esimerkityksellisesti olla "oman" ryhmän ideaalisia jäseniä ja heillä ei siten saa olla mitään sellaisia ominaisuuksia, jotka viittaavat "ulkopuolisiin" ryhmiin. Tässä tulee näkyviin Popitzin ja muiden (1957) tutkimuksesta tuttu työläisten ajattelun dikotomisuus. Seuraavassa käsittelen tarkemmin tätä aspektia.

4. Selkeys ja jäsentyneisyys

Vapaa-ajan perhekeskeisyys luo turvallisuutta elämään ennen kaikkea siten, että perhe toimii halujen eräänlaisena sosiaalisena kontrolloijana ja välittää ne sosiaalisesti. Ervin K. Scheuch toteaa koostavasti, että perhepiirissä vietetty vapaa-aika suuntautuu perheen jäsenten kesken vähiten riidanalaisten toiveiden mukaiseen toimintaan. "Yksilöllä voi olla vaikka kuinka dramaattisia haluja, mutta perhe läsnäolevana pienryhmänä välittää ne sosiaalisiksi", Scheuch toteaa. Kaikki työläisten tietoisuutta kartoittavat tutkimukset osoittavat, että työväestön arvoissa painottuvat voimakkaasti järjestys ja elämän vakaus. Tämä ei koske vain sukupuolirooleja, jotka erityisesti nuorten ammattitaitois-

ten työläisten perheissä ovatkin demokratisoituneet, vaan koko elämäntyylä. Kohnin (1969) ja Bronfenbrennerin (1968) sosiolisaatiotutkimusten perusteella tiedämme, että työväestöön kuuluvien vanhempien tärkein kasvatuskriteeri on säädyllisyyden ja järjestyksen korostaminen kun taas keskiluokan kasvatus tähtää käyttäytymisstandardien sisäistämiseen ja itsevastuullisuuteen. Perhe-elämän säännöllisyys korostuu yhä uudelleen työläisten arkielämässä, mutta kuitenkin suhde järjestelmällisyyteen on läpikotaisin ambivalentti. Mielen valtaa samalla tunne olemisesta jonkin mekaanisen systeemin tai koneiston pelkkänä rattaana. Rainwaterin ja muiden (1959) tutkimuksen työläisäidit vahvistavat identiteettiään ennen kaikkea arkipäivän säännönmukaisuuden ja järjestyksen ylläpitämisellä. He fiksautuvat mielenosoituksellisesti arjen rutiineihin, joita he samalla kuitenkin vihaavat. Sääntölisyydellä kun saa hyvän maineen.

Asunnon tai talon kunnostaminen on identiteetin vahvistamisen tärkeimpiä komponentteja. Sen avulla yritetään unohtaa työhön ja työpaikkaan liittyvät asiat. Jäykkyydessä, jolla asumisstandardeista pidetään kiinni, paljastuu tähän väistämättä sisältyvä pakonomaaisuuden piirre. Ns. uudet työläiset investoivat koteihinsa entistä enemmän, viettävät vapaa-ajastaan entistä suuremman osan kotona ja käyvät harvemmin elokuvissa tai ravintoloissa. Nuoret työläiset asettavat standardit. Statussymbolit ja ajattelun statusorientaatio, jotka vielä Kracauerin (1959), Blochin (1974) ja myös Millsin (1951) analyyseissä olivat lähinnä toimihenkilöiden ominaispiirteitä, ovat

nyt näissäkin ryhmissä päässeet valtaan.

Jäykkyys, jolla suhtaudutaan arkielämän säännöllisyyteen ja sääntillisyyteen - myös suhteessa aviopuolisoon, vieläpä tasaveroisuutta korostavassakin "roolimal-lissa" - johtaa toisaalta eristyneisyyden ja uhanalaisuuden kokemuksiin, jotka puolestaan edelleen vahvistavat tätä jäykkyyttä. Tuloksena oleva epävarmuus on yksi niistä tekijöistä, jotka "ajavat" työläiset muiden mukana televisioiden ääreen.

Työväestöön kuuluvien miesten suosikkiohjelmiä televisiossa ovat filmit ja ohjelmat, jotka ovat selvästi toiminnallisia (USA:n osalta ks. Glick & Levy 1962; Saksan Liittotasavallan osalta ks. Bernward Frankin (1975) laatima ZDF:n ohjelmiston yleisötypologia.) He suosivat elokuvia, seikkailutarinoita ja lännenfilmejä, joissa toiminnallisuus on etusijalla ja dialogi rajoitettu minimiin. Ohjelmistolta odotettu selkeys ja jäsentyneisyys ei siis missään tapauksessa merkitse jäykkyyttä tai ainakin kyseessä on dynamisoitu jäykkyys tai "muodollinen toiminnallisuus" (formale Betriebsamkeit; ks. Prokop 1974). Se dynamisoi katsojat mutta ei kuitenkaan aiheuta epävarmuutta. Tämä piirre luonnehtinee yleisesti urheilua ja urheilullisuutta. Urheiluo-hjelmat ovatkin toiminnallisuutensa vuoksi miespuolisen työväestön erityisessä suosiossa. Tässä ryhmässä ovat vähiten suosittuja ohjelmistotyyppisiä keskiluokkaiseen miljööseen sijoittuvat musiikaalit, musiikkikomedit, salonkikomedit ja vakavat näytelmät ja kertomukset. Tällaiset ohjelmat sisältävät epävarmuutta synnyttäviä piirteitä. Naiset sitävastoin suosivat musiikkiohjelmiä ja tunteellisuuden vetoavia sekä romanttisia oh-

jelmia, toisin sanoen ohjelmistoa, joka toistaa romanttisten ja kioskilukemistojen teemoja.

Toiminnallisuus tyydyttää myös sisällöllisesti eikä vain hahmotustavaltaan selkeyden tarvetta. Sankari on aina miehekkyyden perikuva, joka voittaa pahan. Hän on siis "omaan" ryhmään kuuluva, joka taistelee "ulkopuolisen" ryhmän moraalittomuutta vastaan. Useimmiten rikossarjoista löytyy myös muita työläisten subkulttuurille ja myös agraariväestölle tyypillisiä arvoja. Rikossarjan sankarin on esimerkiksi oltava uskollinen tovereilleen. Solidaarisuuden merkitys painottuu toistuvasti. Graham Murdockin (1973) mukaan työläisnuoret suosivat sel-laista popmusiikkia, joka on melko konventionaalista ja jossa painotuvat sellaiset arvot kuin ryhmäsolidaarisuus, fyysinen suorituskyky, kovuus ja toiminnallisuus. Keskiluokan nuoret sitävastoin suosivat nk. progressiivista popmusiikkia, jonka piirteitä ovat lyyrisyys, improvisaatiot ja sovitusten kokeellisuus. Nämä ovat piirteitä, joissa korostuvat sellaiset keskiluokalle tyypilliset arvot kuin esimerkiksi oman persoonallisuuden kehittäminen, - Tähän ei sisälly kannanottoa siihen, kuinka hyvin nämä arvot progressiivisessa popmusiikissa toteutuvat.

5. "Kontrolloitu tajunnallinen ylijäämä"

Edellä olen käsitellyt erilaisia televisiolle työläisten vapaa-ajan toiminnassa asettuvia merkityssisältöjä tai identiteetti-konstituution momentteja: ajan-kohtaisuutta, virallisuutta, to-verillisuutta sekä selkeyttä ja jäsentyneisyyttä. Kun puhutaan identiteettikonstituutiosta, jo-

ka on monimerkityksinen käsite, on painotettava, että mainitut merkityssisällöt liittyvät arvojen alueelle, toisin sanoen käytäytymisen ja identiteetin jo valmiiksi kiteytyneisiin ulottuvuuksiin.

Mutta arvot itsessään ovat muutosprosessien alaisia. Olisi virheellistä kuvitella, että työläisten fiksautuminen television ääreen seuraisi yksinomaan television arvoja vahvistavasta funktiosta, olipa kyseessä sitten vanhojen arvojen kuten solidaarisuuden ja toverillisuuden tai uusien arvojen kuten statusorientaation vahvistamisesta. Televisio tarjoaa työläisille - ja toisessa muodossa myös keskiluokkaan kuuluville - jossain määrin mahdollisuuksia omien kokemusten erittelyyn. Televisio pelkästään ei tarjoa muodollista toiminnallistamista vaan juuri sopeuttaessaan ajankohtaiseen, jonka televisio kertoo, paljastuu joitakin protestin elementtejä. Nämä tasot kietoutuvat todellisuudessa tiukasti toisiinsa. Halu tehdä jotain uutta murtautuu esiin, mutta ohjelmiin sisältyvät järjestys- ja valtamomentit osoittavat protestin rajat ja samalla kanavoivat sen vanhojen arvojen kuten toverillisuuden, ryhmäsolidaarisuuden ja ulkopuolisiin ryhmiin kohdistuvan epäluulon puitteisiin. Kuitenkin televisio - jonka ohjelmien tekijät edustavat lähinnä keskiluokkaan - tarjoaa siis työläisille rajoitetun ja kontrolloidun mahdollisuuden kokemusten erittelyyn.

Nämä kokemusten erittelyn momentit sijoittuvat vain vähäisessä määrin toiminnan ja ajattelun diskursiiviseen ulottuvuuteen. On kiinnitettävä huomiota popmuusiikkilähetysten keskeiseen asemaan työläisnuorison vapaa-ajassa.

Lisäksi asioita yksinkertaistetaan liikaa, jos heidän musiikkimielymyksensä palautetaan vain sellaisten normien kuin fyysisen kunnon, sukupuoliroolien selkeyden ja järjestyksen vahvistamistarpeisiin ja -intresseihin, kuten edellä menteltiin. Basil Bernsteinin (1972) työväenluokan ja keskiluokan kielenkäytön eroja koskevien tutkimusten perusteella tiedämme, että työväenluokan puhekielen nk. "rajoitettu koodi" (restricted code) sisältää myös ekspressiivisiä ulottuvuuksia. Toisin sanoen rajoitetun koodin kliseevaltaisuus ym. piirteet sisältävät muutakin kuin konservatiivisuuden elementtejä kuten rationalisointimahdollisuuksia ja omavastuullisuuden torjumismahdollisuuksia. Rajoitettu koodi kyllä mahdollistaa kritiikin ja protestin artikuloitumisen, mutta tämä ei tapahdu presentatiivisten symbolien tasolla..

Työläisten suhde televisioon on empiiristen tutkimusten mukaan ambivalentti erityisesti siksi, että se ei kuitenkaan esitä todellisuutta itseään. Television imuvoima pelottaa ja angstia yrittään torjua ruudun äärellä tekemällä pilaa suosikkiohjelmien toimintakohtausten rohkeuden, urhoollisuuden ja miehekkyyden osoitusten teennäisyydestä ja näytöksenomaisuudesta: "Kuinka tuota miestä voisi pitää karjapaimenena kuin kaikki tietävät että hän ei osaa edes ratsastaa". Erottamattomasti kietoutuneena kliseenomaisiin, konservatiivisiin ja rationalisointimomentteihin sisältyy työläisten kielelliseen käyttäytymiseen mahdollisuuksia absurdien tilanteiden haivaitsemiseen sekä niiden artikuloimiseen kaskuina ja ylipäänsä kriittisten huomioiden tekemiseen. Kuinka nämä mahdollisuudet realisoituvat vapaa-ajan vietossa ja television katselus-

sa, on toistaiseksi empiirisesti tutkimatonta aluetta.

Nähdäkseni työläisten vapaa-
aika- ja tiedotusvälinekäyttäyty-
misen epäinstrumentaalinen tutki-
mus mahdollistuu juuri tällaise-
na yksittäisten identiteettiä tu-
kevien teemojen jännitteiden ja
ristiriitojen analyysinä. Tosin
vapaa-ajan toiminta ei ole tietoi-
suuden konstituoitumisen kannalta
primääriä mutta se kätkee sisään-
sä erityisiä vain sille tyypilli-
siä itsenäistyneitä rakenteita ja
ristiriitaisuuksia.

(TS)

KIRJALLISUUS

- Bernard.L.L.: Instinct; a study in social psychology. New York 1924.
- Bernstein,B.: Studien zur sprachlichen Sozia-
lisation. Düsseldorf 1972.
- Bloch, E.: Künstliche Mitte;in: Ders., Ästhetik
des Vor-Scheins. Frankfurt 1974.
- Blumler, J.G., J.R.Brown,D.McQuail: The social
origins of the gratifications associated with
television viewing. Leeds (Paper).
- Braun, S., J. Fuhrmann: Angestelltenmental-
ität. Neuwied 1970.
- Bronfenbrenner, U.: Socialization and social
class through time and space;in: E.E. Maccio-
by, Th.M.Newcomb (Hrsg.), Readings in social
psychology. New York 1968, S. 400-424.
- Dubin, R.: Industrial worker's world: A stu-
dy of the "central life interests" of indus-
trial workers; in: Social Problems 3 (1955)
S. 131-142.
- Frank, B.: Programminteressen-Typologie der
Fernseh Zuschauer; in: Rundfunk und Fernsehen
23 (1975), S. 39-56.
- Gans, H.:Über die Rezeption der Medien durch
die Unterschicht; in: D. Prokop (Hrsg.): Ma-
terialien zur Theorie des Films. Frankfurt
1974.
- Glick, I.O., S.J.Levy: Living with television.
Chicago 1962.
- Goldthorpe, J.H., D.Lockwood, F. Bechhofer,
J. Platt: The affluent worker. Political
attitudes and behavior. London 1968.
- Katz, E., J.G. Blumler (Hrsg.): Audience gra-
tifications and media use. Beverly Hills
1974.
- Katz, E., J.G. Blumler, M. Gurevitch: Uses
and gratifications research; in: Public
Opinion Quarterly 27 (1973), S. 509ff.
- Katz, E., J.G. Blumler, M. Gurevitch: Uses
of mass communications by the individual; in:
W.Ph. Davison, T.C. Yu (Hrsg.): Mass commu-
nication research, New York 1974, S. 11-35.
- Katz, E., M. Gurevitch, H. Haas: On the use
of the mass media for important things; in:
American Sociological Review 38 (1973). S.
164-181.
- Kern, H., M. Schumann: Industriearbeit und
Arbeiterbewusstsein, Bd. I/II. Frankfurt 1970.
- Kohn, M.L: Class and conformity. Homewood
1969
- Kracauer, S.: Die Angestellten. Eine Schrift
vom Ende der Weimarer Republik (1931).
Allensbach 1959.
- Lipset, S.M.: Political man. New York 1960.
- Marcuse, H.: Konterrevolution und Revolte.
Frankfurt 1973.
- McQuail, D., J.G. Blumler, J.R. Brown: The
television audience: A revised perspective;
in: D.McQuail (Hrsg.): Sociology of mass com-
munications. Harmondsworth 1972
- Mills, C.W. White collar. New York 1971.
- Murdock, G.: Struktur, Kultur und Protestpo-
tential. Eine Analyse des Jugendlichen-Publi-
kums der Popmusik; in: D. Prokop (Hrsg.):
Massenkommunikationsforschung, 2: Konsumtion.
Frankfurt 1973, S. 275ff.
- Negt, O., Kluge, A., Öffentlichkeit und Er-
fahrung. Zur Organisationsanalyse von bürger-
licher und proletarischer Öffentlichkeit.
Frankfurt 1972.
- Noelle-Neumann, E., Return to the concept
of powerfull mass media. Studies of Broad-
casting 9/1973, s. 67-112.
- Noelle-Neumann, E.: Kumulation, Konsonanz und
Öffentlichkeitseffekt. Ein neuer Ansatz zur
Analyse der Wirkung der Massenmedien; in:
Publizistik 18 (1973b), S. 26-55.
- Popitz, H., H.P. Bahrtdt, E.A. Jüres, H. Kesting:
Das Gesellschaftsbild des Arbeiters. Soziologi-
sche Untersuchungen in der Hüttenindustrie.
Tübingen 1957.

- Prokop, D., Massenkultur und Spontaneität. Frankfurt 1974.
- Prokop, D.: Zeichenproduktion. Strukturen monopolistischer Massenkommunikation; in: Literaturmagazin 8 (1977), S 41-59.
- Prokop, D.: Faszination und Langeweile. Die populären Medien. Stuttgart/München 1979.
- Rainwater, L, R.P. Coleman, G. Handel: Workingman's wife. New York 1959.
- Rosengren, K.E., S. Windahl: Mass media consumption as a functional alternative; in: D. McQuail (Hrsg.): Sociology of mass communication. Harmondsworth 1972.
- Rosengren, K.E., S. Windahl: Uses and gratifications: A paradigm outlined. Paper presented for Annual Review of Communication Research. Vol. III
- Sturm, H.: Der Zuschauer als Manipulator; in: U. Saxer (Hrsg.): Fernsehen: Stichwort Objektivität Zürich 1976.
- Wald, R.: Industriearbeiter privat. Eine Studie über private Lebensformen und persönliche Interessen. Stuttgart 1966.
- Zweig, F.: The British worker. London 1952.
- Zweig, F.: The worker in an affluent society. London 1962.